

РОЗДІЛ 4

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.454

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/39>

ПРОБЛЕМИ УЗГОДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ КОДЕКСУ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF HARMONIZATION OF THE RULES OF PROCEDURE OF THE BANKRUPTCY CODE OF UKRAINE AND THE CODE OF COMMERCIAL PROCEDURE OF UKRAINE

Вечірко І.О., к.ю.н., суддя у відставці
Центральний апеляційний господарський суд

Стаття присвячена дослідженню проблем узгодження процесуальних норм Кодексу України з процедур банкрутства (КУЗПБ) та Господарського процесуального кодексу України (ГПК), які регулюють здійснення провадження у справах про банкрутство (неплатоспроможність). Встановлено, що зазначені проблеми пов'язані насамперед із тим, що в ГПК не визначено самостійної форми судового провадження для розгляду справ про банкрутство та цей розгляд передбачено здійснювати за правилами позовного провадження. Автор вважає, що в процесі реформування законодавства про банкрутство необхідно було вирішити задачу щодо зосередження у новому нормативному акті КУЗПБ процесуальних норм які є необхідними та достатніми для здійснення відповідного провадження. Разом із тим, оскільки ГПК встановлює порядок здійснення судочинства в господарських судах, то запровадження будь-якого іншого, ніж передбачено ГПК порядку розгляду справ і його регламентацію в окремому нормативному акті обов'язково має бути узгоджено з нормами ГПК. Наголошується, що знаходження частини норм, що регламентують провадження у справі про банкрутство в ГПК не має створювати проблем під час їх застосування, які в даний час виникають в судовій практиці. Запропоновано внести зміни до ст. 12 ГПК з метою визначення провадження у справі про банкрутство в якості самостійного виду (форми) провадження за правилами якого розглядаються справи про банкрутство (неплатоспроможність). Також пропонується узгодити норми ст. 7 КУЗПБ щодо кола спорів, що розглядаються в межах справи про банкрутство з нормою ст. 20 ГПК України, яка визначає коло справ, що відносяться до юрисдикції господарських судів. Крім цього, внесення змін до ст. 7 КУЗПБ відносно порядку розгляду заяв (позовних заяв) в межах справи про банкрутство потребує відповідного відображення у ст. 247 ГПК. Автор вважає, що реалізація пропозицій щодо узгодження процесуальних норм КУЗПБ та норм ГПК створить більш сприятливі умови для їх практичного застосування та подальшого вдосконалення нормативного регулювання процесуальних правовідносин у справах про банкрутство.

Ключові слова: процесуально-правове регулювання, провадження у справах про банкрутство, господарське судочинство, банкрутство, неплатоспроможність, принципи відносин банкрутства.

This article is devoted to research of the problems of harmonization of the rules of procedure of the Bankruptcy Code of Ukraine (BCU) and the Code of Commercial Procedure of Ukraine (CCP) governing the bankruptcy (insolvency) proceedings. It has been established that these problems are primarily related to the fact that the CCP does not define a specific form of legal proceedings to consider the bankruptcy cases and this consideration is expected to follow the rules of action proceedings. The author believes that in the course of reforming the bankruptcy legislation, it was required to solve the problem of including the rules of procedure which are required and adequate for the relevant proceedings into a new regulatory act of the BCU. At the same time, since the CCP establishes the procedure for conducting legal proceedings in commercial courts, the introduction of any procedure for consideration of cases other than the one provided for by the CCP and its regulation in a separate regulatory act must be consistent with the CCP rules. It is emphasized that the fact that some of the rules governing the bankruptcy proceedings are contained in the CCP should not create problems with their application which currently arise in case law. It is proposed to amend Article 12 of the CCP to define bankruptcy proceedings as an independent type (form) of proceedings, under the rules of which the bankruptcy (insolvency) cases shall be considered. It is also proposed to harmonize the rules of Article 7 of the BCU regarding the range of disputes to be considered within the framework of a bankruptcy case with the rule of Article 20 of the CCP of Ukraine, which defines the range of cases within the jurisdiction of commercial courts. Further to that, the amendments to Article 7 of the BCU regarding the procedure for consideration of applications (claims) within the bankruptcy case should be reflected in Article 247 of the CCP.

The author believes that the implementation of the proposals for harmonization of the rules of procedure of the BCU and the rules of the CCP will create more favorable conditions for their practical application and further improvement of the regulatory framework for procedural legal relations in bankruptcy cases.

Key words: procedural and legal regulation, bankruptcy proceedings, economic process, bankruptcy, insolvency, principles of bankruptcy.

Постановка проблеми. Наслідком реформування законодавства про неспроможність стало прийняття нового нормативного акта – Кодексу України з процедур банкрутства (далі КУЗПБ) [1]. Складний характер правовідносин банкрутства зумовлює необхідність зосередження у одному нормативному акті норм і матеріального, і процесуального права. Таким чином КУЗПБ встановлює не тільки правила поведінки учасників суспільних відносин з приводу неспроможності, але і механізм реалізації матеріальних норм. Саме процесуальні норми КУЗПБ містять основні правила розгляду справ про банкрутство. Одночасно слід враховувати,

що провадження у справах про банкрутство є структурною частиною господарського процесу, а тому не може здійснюватися без врахування його загальних принципів. Для цього провадження зберігають свою значимість визначені Господарським процесуальним кодексом України [2], положення про процесуальну правоздатність та дієздатність, юрисдикцію, процесуальне правонаступництво та ряд інших норм. За наведених обставин виникає необхідність узгодження процесуальних норм КУЗПБ з нормами ГПК.

Аналіз досліджень, виділення невирішених частин проблеми. Питання, пов'язані з дослідженням

порядку застосування правових норм в процедурах банкрутства, у тому числі процесуальних були предметом вивчення А. Бутирського, В. Джуна, Б. Полякова, П. Пригузи, В. Радзивілюк, М. Тітова та ряду інших авторів. В період після прийняття КУЗПБ виникла необхідність у дослідженні правовідносин неспроможності з урахуванням положень нового нормативно-правового акта. Крім того судова практика застосування норм КУЗПБ виявила, зокрема, наявність істотних проблем у процесуально-правовому регулюванні відносин неспроможності. Зазначені обставини зумовили необхідність активізації досліджень щодо пошуку шляхів удосконалення процесуальних норм неспроможності. Так, Р. Поляков та В. Радзивілюк здійснили аналіз окремих проблем застосування господарсько-процесуальних норм у процедурі банкрутства [3]. І. Бутирською проведено дослідження характерних рис провадження у справах про банкрутство як особливого виду судового провадження [4]. Предметом дослідження І. Коваль та О. Беломестнова став процесуальний механізм передачі до господарського суду справ адміністративної юрисдикції, стороною яких є боржник у справі про банкрутство [5]. Разом із тим з урахуванням постійних змін законодавства, що регулює правовідносини неспроможності виникає потреба у подальшому дослідженні проблем застосування процесуальних норм КУЗПБ та норм ГПК в контексті їх взаємного узгодження та створення належних умов для здійснення провадження у справах про банкрутство (неплатоспроможність).

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення проблем правового регулювання відносин неспроможності (банкрутства), що викликані взаємною неузгодженістю процесуальних норм КУЗПБ та ГПК і підготовка пропозицій щодо необхідних змін законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В країнах, що вирізняються високим рівнем економічного розвитку прослідковується тенденція до створення кодифікованих законодавчих актів для правового регулювання неспроможності.

Порядок підготовки та прийняття КУЗПБ без ретельного опрацювання його норм, шляхом механічного об'єднання окремих нормативних актів викликав справедливі зауваження фахівців. Звичайно, вказані фактори не могли не вплинути на якість нового закону, що дало підстави окремим дослідникам зробити висновок, що КУЗПБ не відповідає вимогам, які ставляться до законодавчих актів у формі Кодексу [6, с. 5]. На думку В. Радзивілюк вітчизняний законодавець замість того, щоб провести ретельну роботу з вдосконалення законодавства про банкрутство та подолання недоліків і прогалин провів його чергову реформу, наслідком якої стало прийняття першого кодифікованого акту [7, с. 108].

Преамбула КУЗПБ вказує на те, що його норми встановлюють як умови так і порядок відновлення платоспроможності боржника-юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи. Досягнення поставлених цілей правового регулювання є можливою лише при зосередженні в одному нормативному акті одночасно норм матеріального та процесуального права, а також процедурних норм, які в комплексі мають забезпечити правове регулювання відносин неспроможності (банкрутства). До введення в дію КУЗПБ процесуальну основу розгляду господарськими судами справ про банкрутство складали процесуальні норми Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі Закон про банкрутство) [8], та норми ГПК України. Досліджуючи особливості правового регулювання відносин неспроможності Б. М. Поляков звернув увагу на те, що існуючий механізм часткового (бланкетного) застосування норм ГПК до відносин неспроможності (банкрутства) відіграє

гальмівну роль, оскільки не можна відносини однієї правової природи регулювати законодавством іншої правової природи [9, с. 191]. Особливості правової природи процесуально-правового регулювання відносин неспроможності очевидно полягають у необхідності врахування наявності іншого суб'єктного складу, інших етапів розгляду справи, застосування до боржника судових процедур банкрутства та ряду інших правил, ніж передбачені законодавством для позовного провадження.

Норми ГПК України не містять посилання на наявність такої форми судового провадження як провадження у справах про банкрутство, а згідно із ч. 6 ст. 12 цього нормативного акта розгляд справ про банкрутство здійснюється у порядку, передбаченому ГПК для позовного провадження але з урахуванням особливостей, встановлених Законом про банкрутство. Таким чином, ГПК України фактично не визнає наявності окремих правил розгляду справ про банкрутство та відповідно існування самостійного судового провадження – провадження у справах про банкрутство. Разом із тим, в результаті проведених досліджень, у т. ч. автором даної роботи було встановлено наявність істотних процесуальних особливостей порядку розгляду справ про банкрутство, що дало підстави для висновку про формування самостійного судового провадження та визначення цього провадження в якості окремої форми господарського процесу. До ознак, що дозволяють кваліфікувати процедуру розгляду справ про банкрутство як судове провадження було віднесено: особливий порядок розгляду справ, формування уособленої категорії справ, наявність специфічних цілей і завдань, особливий суб'єктний склад [10, с. 17–18].

І. Бутирська досліджуючи логіку законодавця щодо визначення провадження у справах про банкрутство як окремого виду провадження звертає увагу, що для правового регулювання розгляду справ про банкрутство діє спеціальний закон [4; 26]. Дійсно, наявність такого закону створює можливість зосередити у ньому спеціальні правові норми, які застосовуються під час розгляду конкретної категорії справ, а саме справ про банкрутство (неплатоспроможність). Проте, лише факт наявності спеціального закону не свідчить про визнання законодавцем провадження у справах про банкрутство в якості самостійного виду судового провадження та відсутності правових підстав для застосування при регулюванні відповідних правовідносин інших нормативних актів. Так, розгляд справ про банкрутство (неплатоспроможність) в Україні законодавцем віднесено до юрисдикції господарських судів. При цьому, згідно із ст. 1 ГПК України, саме цей нормативний акт встановлює порядок здійснення судочинства у господарських судах. Таким чином запровадження будь-якого іншого ніж передбачено ГПК порядку розгляду справ і його регламентацію в окремому нормативному акті обов'язково має бути узгоджено з нормами ГПК. За наведених умов, в процесі реформування законодавства про банкрутство для належного врегулювання процесуальних відносин, виникла необхідність у вирішенні наступних законодавчих завдань:

1) Зосередити у новому нормативному акті – КУЗПБ процесуальні норми, необхідні та достатні для здійснення провадження у справах про банкрутство.

2) Одночасно із прийняттям КУЗПБ:

– внести зміни до ст. 12 ГПК України, визначивши провадження у справах про банкрутство в якості самостійної форми господарського судочинства;

– внести зміни до ст. 20 ГПК України, узгодивши з нормами Кодексу коло справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, які пов'язані із здійсненням щодо боржника провадження у справі про банкрутство;

– відобразити у ГПК та інших правових актах технічні зміни щодо назви нормативного акта, який після введення в дію КУЗПБ регулює відповідні правовідносини.

Чи вдалось законодавцю вирішити вказані завдання та створити умови для належного застосування судом та іншими учасниками справ про банкрутство процесуальних норм КУзПБ?

Аналізуючи зміст процесуальних норм КУзПБ ми безперечно звертаємо увагу на те, що більшість із них були запозичені із попереднього Закону про банкрутство. І це зрозуміло, оскільки новий нормативний акт мав враховувати як зміст норм, які регулювали відповідні правовідносини так і практику застосування цих норм.

Разом із тим, метою прийняття будь-якого нормативного акта є вдосконалення правового регулювання тих чи інших відносин. Тому норми КУзПБ мають забезпечити належне правове регулювання як матеріально-правових так і процесуальних правовідносин неспроможності у тому числі тих, які раніше не були врегульовані. На відміну від ГПК процесуальна діяльність суду з розгляду справ про банкрутство визначається у КУзПБ в якості самостійного провадження, яке регулюється цим Кодексом, ГПК, іншими законами України. Лише у березні 2023 року, згідно із Законом № 2971 ст. 2 КУзПБ було доповнено новою нормою, відповідно до якої застосування положень ГПК та інших законодавчих актів України здійснюється з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом. [11].

Відповідно до правил законодавчої техніки раціональне розміщення норм права, у тому числі процесуальних передбачає зосередження основної частини норм у базовому правовому акті. В якості такого правового акта у правовому регулюванні неспроможності виступає КУзПБ. Знаходження частини норм, які регламентують провадження у справі про банкрутство в іншому нормативно-правовому акті (ГПК України), не має створювати проблем під час їх застосування господарським судом та іншими учасниками справи. Зарубіжне законодавство передбачає можливість розташування процесуальних норм, що регулюють порядок розгляду справ про банкрутство у різних нормативних актах. Так, наприклад, нормативне регулювання у США складається з процесуальних норм, які містяться в Кодексі про банкрутство, та у затверджених Верховним судом Сполучених Штатів Федеральних процедурних правилах розгляду судами справ про банкрутство [12, с. 55]. При цьому, визначальною ознакою ефективного застосування процесуальних норм в процедурах банкрутства є не розташування цих норм в різних правових актах, а їх взаємне узгодження та забезпечення належного правового регулювання відповідних правовідносин.

В контексті визначення провадження у справах про банкрутство в якості самостійної форми судового провадження істотне значення має, зокрема і закріплення в нормативних актах специфічних принципів притаманних саме розгляду справ про банкрутство. Б. Поляков та В. Радзивілюк звертають увагу на те, що принципи, як основні ідеї або положення є тим будівельним матеріалом, що закріплює правові норми, які в ньому містяться, принципи відображають сутність самих норм, підкреслюючи їхню особливість та взаємозв'язок [13, с. 12]. Загальна частина КУзПБ не містить переліку та змісту принципів неспроможності, у тому числі процесуальних, що притаманно кодифікованим правовим актам. Разом із тим, формулювання таких принципів та їх закріплення у КУзПБ буде сприяти дотриманню основних засад конкурсного процесу. Слід погодитись, що сформована практика застосування спеціальних принципів, притаманних інституту банкрутства, у поєднанні з принципами господарського судочинства, не повинна перешкоджати досягненню як цілей банкрутства, так і ефективному захисту прав та інтересів учасників провадження у справі про банкрутство [14, с. 45]. Особливе значення з урахуванням відкритого пересмислення механізму правового регулю-

вання правовідносин неспроможності набуває дотримання принципу концентрації розгляду майнових спорів в межах справи про банкрутство (неплатоспроможність). Його практична реалізація зумовлює необхідність визначення кола таких спорів у нормативно-правових актах. Стаття 7 КУзПБ містить перелік майнових та інших спорів, які мають вирішуватись в межах порушеної господарським судом справи про банкрутство (неплатоспроможність). Разом із тим цей перелік не узгоджується із нормою статті 20 ГПК, яка визначає коло справ, що відносяться до юрисдикції господарських судів. Зокрема, ст. 20 ГПК виключає можливість розгляду в межах справи про банкрутство спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України. Така неузгодженість призвела до необхідності вирішення Великою Палатою Верховного Суду проблемного питання у господарській справі № 908/129/22 щодо визначення юрисдикції податкових спорів, стороною яких є платник податків відносно якого відкрито справу про банкрутство. Розглядаючи вказану справу у своїй Постанові від 01.11.23 ВП ВС звернула увагу на те, що КУзПБ не можна розглядати з точки зору розширення господарської юрисдикції на певні категорії спорів, щодо яких встановлено виняток пунктом 8 частини першої статті 20 ГПК України, що розглядаються у межах справ про банкрутство, оскільки саме ГПК України визначається юрисдикція господарських справ, КУзПБ встановлюється не юрисдикція справ, а особливості порядку та процедури розгляду лише певної категорії спорів у межах господарської юрисдикції, визначеної статтею 20 ГПК України [15]. З відповідною правовою оцінкою ВП ВС щодо застосування вказаних норм КУзПБ та ГПК слід погодитись, оскільки така оцінка зроблена з огляду на сучасний стан законодавства яке регулює процесуальні правовідносини неспроможності. Разом із тим питання щодо необхідності розширення кола справ, які підлягають розгляду в межах справи про банкрутство має вирішуватись з урахуванням судової практики шляхом внесення відповідних змін до ГПК. Такі зміни, зокрема, повинні стосуватися юрисдикції господарських судів та визначення відповідної форми господарського судочинства для розгляду окремих спорів.

Автором даної статті раніше вже висловлювалась пропозиція щодо необхідності внесення до ст. 12 ГПК змін з огляду на наявність встановленого нормами КУзПБ спеціального порядку розгляду справ про банкрутство та виокремлення на його основі самостійного виду судового провадження [16, с. 53]. Практика застосування норм КУзПБ вказує на необхідність змін і у ст. 20 ГПК з метою визначення юрисдикції господарських судів щодо розгляду як справ про банкрутство, так і судових спорів які мають розглядатися в межах справи про банкрутство.

Норми статті 7 КУзПБ містять посилання на порядок розгляду спорів стороною яких є боржник. Розгляд таких спорів має здійснюватись за правилами, визначеними ГПК. Змінами до КУзПБ, внесеними Законом № 2971 було конкретизовано відповідні норми та передбачено розгляд заяв учасників провадження за правилами спрощеного позовного провадження. При цьому, позивачу надано право заявити мотивоване клопотання про розгляд справи за правилами загального позовного провадження. Законом № 2971 також було визначено порядок розгляду у межах справи про банкрутство заяв арбітражного керуючого або кредитора про визнання недійсними правочинів та спрощування майнових дій вчинених боржником. Цей розгляд, згідно із ст. 42 КУзПБ також має відбуватися у порядку, визначеному статтею 7 Кодексу, тобто за правилами спрощеного позовного провадження. Такі доповнення норм

ГПК слід сприйняти позитивно, оскільки вони уточнюють порядок розгляду позовних заяв в межах справи про банкрутство. Разом із тим відповідні зміни мають знайти своє відображення і у ст. 247 ГПК, яка визначає коло справ, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження.

Щодо досягнення цілей зосередження в КУЗПБ процесуальних норм, які необхідні для здійснення розгляду справ про банкрутство (неспроможність), слід зазначити, що на час введення в дію Кодексу таке завдання не було виконано. КУЗПБ не має окремої структурної частини, яка б містила процесуальні норми провадження у справі про банкрутство. Таким чином, процесуальні норми розташовані в усіх чотирьох книгах цього Кодексу. І в цьому є певна логіка, враховуючи наявність особливостей здійснення судового провадження юридичних та фізичних осіб та застосування до них різних за змістом судових процедур. Разом із тим, загальна частина КУЗПБ повинна містити процесуальні норми, які визначають спеціальні принципи правовідносин неспроможності, норми про суб'єктів процесуальних відносин та їх процесуальні права та обов'язки, особливості здійснення правонаступництва, порядок визначення складу суду для розгляду спорів в межах справи про банкрутство, та ряд інших норм. В книгах КУЗПБ, що встановлюють процесуальні правила розгляду справ про банкрутство юридичної особи та неплатоспроможність фізичної особи ми не знаходимо відповідей на ряд питань, які виникають при здійсненні судового провадження. Відповідні прогалини законодавець намагається заповнити шляхом внесення численних змін до КУЗПБ. Нажаль, такі зміни не завжди враховують практику застосування законодавства про неспроможність та напрацювання науковців, що не сприяє якісному поліпшенню норм першого кодифікованого нормативного акта з регулювання відносин неспроможності (банкрутства). Крім цього необхідно звернути увагу, що не знаходиться будь-якого раціонального пояснення тривале зволікання законодавця із приведенням нормативно-правових актів, зокрема ГПК у відповідність до норм КУЗПБ, не зважаючи на необхідність постійного застосування відповідних правових норм судом та іншими учасниками у справах про банкрутство (неплатоспроможність).

Висновки. В результаті проведеного дослідження слід зробити висновок про наявність істотних проблем у правовому регулюванні процесуальних відносин неспроможності. Встановлено, що зазначені проблеми пов'язані насамперед із тим, що в ГПК не визначено окремої форми судового провадження для розгляду справ про банкрутство та цей розгляд передбачено здійснювати за правилами позовного провадження. Натомість КУЗПБ порядок розгляду справ про банкрутство визначає в якості самостійного судового провадження з притаманними лише йому особливостями. За наведених умов, в процесі реформування законодавства про банкрутство необхідно було вирішити задачу щодо зосередження у новому нормативному акті КУЗПБ процесуальних норм які є необхідними та достатніми для здійснення відповідного провадження. Разом із тим, оскільки ГПК встановлює порядок здійснення судочинства в господарських судах, то запровадження будь-якого іншого, ніж передбачено ГПК порядку розгляду справ і його регламентацію в окремому нормативному акті обов'язково має бути узгоджено з нормами ГПК. При цьому, знаходження частини норм що регламентують провадження у справі про банкрутство в ГПК не має створювати проблем під час їх застосування, які в даний час виникають в судовій практиці. З огляду на наведене слід внести зміни до ст. 12 ГПК з метою визначення провадження у справі про банкрутство в якості однієї з форм судового провадження у господарському судочинстві за правилами якого розглядаються справи про банкрутство (неплатоспроможність). Також пропонується узгодити норми ст. 7 КУЗПБ щодо кола спорів, що розглядаються в межах справи про банкрутство з нормою ст. 20 ГПК України, яка визначає коло справ, що відносяться до юрисдикції господарських судів. Крім цього, внесення законодавцем змін до ст. 7 КУЗПБ відносно порядку розгляду заяв (позовних заяв) в межах справи про банкрутство потребує відповідного відображення у ст. 247 ГПК. Реалізація пропозицій щодо узгодження процесуальних норм КУЗПБ та норм ГПК створить більш сприятливі умови для їх практичного застосування та подальшого вдосконалення нормативного регулювання процесуальних правовідносин у справах про банкрутство (неплатоспроможність).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс України з процедур банкрутства. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 19, ст. 74
2. Господарський процесуальний кодекс України. У редакції Закону №2147-VIII від. 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст. 436.
3. Радзівілюк В., Поляков Р. Проблеми застосування господарсько-процесуальних норм у процедурі банкрутства (неплатоспроможності). *Право України*. 2020. № 7. С. 147–158.
4. Бутирська І. Провадження у справах про банкрутство як особливий вид провадження у господарському судочинстві. *Право України*. 2021. № 4. С. 23–32.
5. Коваль І., Беломестнов О. Щодо реалізації права на судовий захист у справах про банкрутство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 270–273.
6. Кодекс України з процедур банкрутства. Науково-практичний коментар. Станом на 1 лютого 2022 року. За заг. ред. Чижмарь К.А. Київ: Видавничий дім «Професіонал». 2022. 324 с.
7. Радзівілюк В. Концептуальні зміни цільової спрямованості новітнього законодавства про банкрутство. *Право України*. 2019. № 8. С. 107–119.
8. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». В редакції Закону № 4212-VI від 22.12.2011 р. ВВР, 2012, № 32–33, ст. 413.
9. Поляков Б. М. *Законодавство України про банкрутство: теорія та практика його застосування*. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 240 с.
10. Вечірко І. О. Провадження у справах про банкрутство як окрема форма господарського процесу. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 3. С. 12–18.
11. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 20 березня 2023 № 2971-IX.
12. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / В. Бернхем. – К.: Україна, 1999. – 554 с.
13. Поляков Б.М., Радзівілюк В. Принципи інституту неплатоспроможності фізичних осіб. *Право України*. 2022. № 7. С. 11–22.
14. Погребняк В., Гаврилюк О. Роль судової правотворчості у побудові права: принципи права у справах про банкрутство. *Право України*. 2022. № 7. С. 23–51.
15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01.11.2023 у справі № 908/129/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904850>.
16. Вечірко І. Особливості правового регулювання провадження у справах про банкрутство як окремої форми господарського судочинства. Збірка наукових статей та судової практики Верховного Суду щодо застосування Кодексу України з процедур банкрутства / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. Київ: Алерта, 2021. С. 45–53.